

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ В ОСВІТІ ДОРΟΣЛИХ

УДК 37.031.78:[305-055.2](045)

DOI: 10.31652/2412-1142-2022-65-184-195

Растригіна Алла Миколаївна

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

ORCID ID 0000-0002-4393-2831

rastrygina.alla@gmail.com

РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СИСТЕМІ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ НА ЗАСАДАХ КОНЦЕПЦІЇ ПЕДАГОГІКИ СВОБОДИ

Анотація. У статті актуалізовано проблему гендерної рівності з огляду на суперечності, що все ще існують з цього приводу у вітчизняній системі освіти і виховання. Проаналізовано стан досліджуваної проблеми у сучасному вітчизняному й зарубіжному науковому дискурсі. Доведено, що гендерна компонента сучасної освіти потребує розширення меж наукового пошуку у тому числі в її виховному сегменті. Представлено концептуальні основи педагогіки свободи як сучасної моделі реалізації гендерної рівності в системі освіти і виховання. Зокрема обґрунтовано категорію особистісної свободи в контекстуальному полі проблеми гендерної рівності та методологічні підходи й принципи її розвитку на засадах педагогіки свободи, а також розкрито можливості практичного розв'язання досліджуваної проблеми у сучасному закладі вищої освіти на засадах егалітарного світогляду.

Ключові слова: стаття, рівність, свобода, освіта, виховання, розвиток, особистість.

1. ВСТУП

Інтеграція України до європейського співтовариства актуалізувала проблему переосмислення освітньої політики всіх соціальних інституцій та процесів на засадах демократичних принципів, вільних від будь-якої форми дискримінації, зокрема й за ознакою гендеру. Україна приєдналася до широкого кола світових організацій [9] та установ ООН (UNICEF, UNESCO), головною метою яких стало подолання гендерних диспропорцій та заохочення гендерної рівності в усій системі освіти [20]. Тож, визнані й ратифіковані в нашій країні міжнародні документи щодо гендерної рівності та її регулювання, було покладено в основу як чинних нормативно-правових документів (Конституція України, Постанови кабінету міністрів та ін.), так і у відповідно розроблену й прийняту до дії стратегії впровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020». Остання визначила базові принципи, мету, стратегічні цілі, завдання, цільові групи, сфери впровадження та реалізації державної політики у цьому напрямку [6]. Проте, незважаючи на схвалення Урядовим комітетом з питань європейської та євроатлантичної інтеграції у січні 2018, вищезгаданий документ не був затверджений Кабінетом Міністрів України через тиск з боку релігійних організацій. Цей факт став одним із чинників актуалізації питань розвитку особистісної свободи тих, хто навчається у досягненні гендерної рівності на всіх щаблях освіти, в тому числі й незалежно від віросповідання та

приналежності до будь-якої релігійної конфесії кожного з представників освітньо-виховного процесу. Протягом останніх років наша країна зміцніла як незалежна держава і загартувалася в боях за свободу і право жити у вільному цивілізованому світі. Результатом цього стало здобуття Україною статусу кандидата в ЄС. На нашу думку, політика гендерної рівності, де розвиток свободи особистості набуває очевидного прогресу у всіх сферах соціального розвитку українського суспільства, і в освіті в тому числі, безумовно відіграла не останню роль у набутті цього статусу.

Постановка проблеми. Не викликає сумніву той факт, що активна демократизація українського суспільства зумовила певну переорієнтацію освітньо-виховної системи на прищеплення молодому поколінню загальнолюдських і національних цінностей, толерантності, полікультурності, на можливість вільного особистісного розвитку кожної людини та свободи вибору індивідуальної траєкторії власної життєдіяльності. Сьогодні освіта в Україні дійсно є потужним стимулом до соціальних змін і модифікатором досягнення прав людини, провідною з яких є свобода особистості. Це підвищує когнітивні та некогнітивні навички особистості, забезпечує продуктивність праці та зумовлює її подальшу ефективну діяльність протягом життя. У контексті гендеру як соціальної конструкції, це стосується обох статей й обумовлює розвиток особистісної свободи кожного/кожної та їхню здатність бути вільними й підготовленими до власного вибору життєвого шляху, в тому числі й майбутнього професійного зростання та професійної кар'єри на засадах саморозвитку, самовираження й самореалізації незалежно від статі.

Проте вітчизняна освіта як соціальний інститут, котрий має бути флагманом у подальшій демократизації суспільства на засадах рівності всіх без виключення його членів, забезпечувати становлення і розвиток особистісної свободи кожного з них, запобігати будь-яким формам дискримінації особистості за ознакою статі, наразі все ще залишається недостатньо мобільною й чутливою до необхідності реальних практичних змін згідно дійсних потреб сьогодення.

Вітчизняні й зарубіжні науковці (І.Бех, Н. Іваненко, І. Кевішас, Ю. Мурейка, А. Растрігіна, П. Саух та ін.) вважають, що однією із існуючих у цьому напрямку проблем є певна розбалансованість діади освіти та виховання. Навіть у контексті Болонського процесу розрив між навчанням і вихованням загрожує збільшуватися, оскільки виховання в ньому має автономний, безсистемний характер й не відіграє випереджальну роль [12]. Вітчизняні вчені наголошують, що існуюча теорія і практика виховання все ще не надає належної відповіді на питання, як жити гідно й відчувати себе вільною людиною, а ретліво зберігаючи право на свободу вибору та особистісну свободу кожного/кожної, в тому числі й за ознакою гендерної рівності [1].

Вирішення цього питання, на нашу думку, потребує розробки і застосування в сучасній вітчизняній освіті таких моделей виховання, котрі вибудовуються на перетині глобальної гендерної теорії (Е. Андерсон, Дж. Блекмор, К. Монкман, С. Нілі, А. Орлофф, Т. Шифф, Н. Стромквіст та ін.) та сучасних наукових концепцій, в основу яких покладено гуманістичну парадигму освіти. Провідними ідеями останніх виступають гуманістичні цінності демократичного суспільства зокрема, виховання людяності в людині, прагнення кожної особистості удосконалювати себе і вдосконалювати світ, набуття нею релевантних цінностей і потреб щодо гендерної рівності на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії та особистісної свободи. Такі положення найбільш розвинені в концепції педагогіки свободи, яка, за нашим переконанням, може стати дієвою основою для реалізації вищезазначених завдань в освітньо-виховному просторі закладів освіти будь-якого рівня за рахунок створення відповідних умов, котрі здатні забезпечити становлення особистісної свободи вихованців, їхній саморозвиток, самовираження та самореалізацію [18] на засадах гендерної рівності та егалітарного партнерства [16]. Тож, звернення до запропонованої у статті проблематики є дійсно надзвичайно актуальною науковою і системоутворюючою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуалізація гендерної проблематики в зарубіжній освітній політиці останніх десятиріч розлого і виважено представлено у

дослідженнях багатьох зарубіжних науковців (Дж. Блекмор, К. Монкман, Л. Новотна, А. Орлофф, І. Паулічек, Т. Шифф, Н. Стромквіст,), праці яких стали базисною основою теорії гендеру. Так, у наукових розвідках К. Монкман [17], на основі глибоко й послідовного аналізу презентовано процес становлення глобальної освітньої політики з гендерних питань з перших її кроків і до сьогодні. У контексті нашого дослідження заслуговує на інтерес виокремлення науковицею певних етапів цього процесу, котрі перекликаються з науковими пошуками українських дослідників, де прослідковується спроба позбавитися від наслідків авторитарної педагогіки й зосередитися на пошуку шляхів подолання гендерних стереотипів на засадах гуманістичних цінностей демократичного суспільства як підґрунтя до дійсного забезпечення гендерної рівності як в житті кожної людини, так і в освіті та вихованні.

Потреба узгодити вітчизняну наукову традицію з існуючою у західному суспільстві гендерною методологією, призвело до спроб поєднати гендерне й статево-рольове виховання як взаємно пов'язані, але не тотожні. Так, О. Харлова зазначає, що будучи багатокомпонентною структурою, де синтезуються як культурне, так і біологічне в людині, гендер визначається чотирма групами характеристик: біологічною статтю, гендерними стереотипами, гендерними нормами, гендерною ідентичністю. Авторка наголошує, що для ефективної реалізації гендерної рівності в освіті і вихованні, найбільш важливим є розкриття унікальних здібностей, внутрішнього світу кожного/кожної, та пошуку шляхів їхнього індивідуального духовно-культурного розвитку, якої б статі вони не були [13]. Метою гендерного підходу, на думку С. Шабаєвої, є усунення традиційних культурних обмежень щодо розвитку потенціалу особистості в залежності від її приналежності до певної статі [14]. Отже, попри заявлену спрямованість на особистісно-зорієнтовану модель гуманістичної парадигми освіти й визнання необхідності впровадження ідей гендерної рівності у навчально-виховний процес, позиції науковців все ж мали суперечливий характер й демонстрували досить широкий діапазон підходів до зазначеної проблеми. До прикладу, В. Вихор [3] підкреслює, що передумовою реалізації гендерного виховання, результатом якого має стати гендерна вихованість, передбачає відсутність у виховному процесі орієнтації на особливе призначення чоловіка чи жінки, що пом'якшує гендерні стереотип, але враховує соціально-статеві відмінності. Тобто, дослідниця все ж не змогла відійти від гендерного стереотипу, поєднуючи, гендерне виховання з статево-рольовим.

У працях дослідників, котрі дотримуються егалітарного підходу, акцентується увага на неефективності традиційних уявлень про відношення між статтями, особливо, коли це стосується виховної складової освітнього процесу. Базуючись на егалітарному світогляді, Р. Ліончук [7] вважає, що гендерний підхід у вихованні постає механізмом досягнення гендерної рівності та утвердження можливостей для самореалізації кожної особистості. На думку Т. Дороніної [4], гендерне виховання егалітарного типу орієнтує на повагу прав індивіда та самореалізацію особистості, незалежно від статі. Науковиця наголошує, що гендерна освіта і виховання як процесом саморозвитку особистості, в якому остання опановує соціально значущий досвід шляхом набуття історико-культурних, соціально-правових та психолого-педагогічних знань щодо гендерної рівності, навичок толерантних дій щодо особистісної свободи кожного/кожної. Отже, йдеться про те, що досягнення гендерної рівності потребує нового бачення проблеми гендеру, а відтак, потребує реконструкції самої організації та змісту освіти в цілому та її виховної складової зокрема.

Критичний аналіз розглянутих вище наукових праць засвідчив, що більшість вітчизняних науковців вбачають місію гендерного підходу у звільненні освітньо-виховного процесу від найбільш жорстких гендерних стереотипів, розширенні можливостей освітнього простору для прояву особистісної свободи та самореалізації кожної особистості на засадах принципів гендерної рівності й наголошують на необхідності удосконалення освітньо-виховного процесу тих, хто навчається в дусі рівноправного (егалітарного) партнерства як гармонізацію взаємин між статтями. Таким чином, маємо констатувати, що останні

десятиріччя стали періодом, коли вітчизняними дослідниками напрацьовувався певний теоретико-методологічний досвід щодо упровадження гендерної складової в освітню галузь. Проте наразі цей процес потребує подальших фундаментальних наукових розробок, більш глибокого осмислення багатьох нагальних завдань, подолання розриву між теоретичними напрацюваннями та потребами реальної практики.

Метою статті є представлення концептуальних засад педагогіки свободи як сучасної моделі реалізації гендерної рівності в системі освіти і виховання.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Особистісна свобода в контекстуальному полі проблеми гендерної рівності

Стратегія удосконалення системи освіти і виховання у контексті гендерного виміру передбачає, в першу чергу, привласнення особистістю демократичних цінностей, головними серед яких визначаються рівність, егалітарність, свобода. Саме останні, на наш погляд, є тими основопокладаючими категоріями, котрі сьогодні перебувають у центрі уваги світової педагогічної спільноти, а ступінь їх досягнення стає головним критерієм цивілізованості, загальнокультурного розвитку й демократичності будь-якого суспільства й українського в тому числі. З огляду на мету даної статті, наша концепція педагогіки свободи кореспондується із дослідженнями зарубіжних і вітчизняних вчених, фокус наукових розвідок яких сконцентровано на взаємозв'язку категорій свободи та гендерної рівності (Н. Абаньяно, І. Берлін, , І.-Ж. Елфорд, К. Левандовська, В. Логвиненко, Л. Новотна та ін.). Проте, науковий доробок дослідників, присвячений проблемі свободи та гендерної рівності в освітній політиці, досить розрізнена і дискретна. Тож, розглядаючи особистісну свободу тих, хто навчається в контекстуальному полі проблеми гендерної рівності доречним, на наш погляд, є коротко спинитися на філософському аспекті досліджуваної проблеми.

На думку сучасних науковців (Л. Новотна, Р. Рей, Ж. Горнік, Дж. Шмітт), вивчення складних взаємозв'язків між свободою, гендерною рівністю й соціальною (освітньою) політикою, потребує врахування двох, найбільш важливих характеристик понять свободи: негативної й позитивної. Згідно концептуалізації І. Берліном історично вкоріненої дихотомії цих понять, негативна свобода (свобода від) - це відсутність бар'єрів, обмежень і стороннього втручання інших, тобто відсутність перешкод зовні суб'єкта, які заважають їй/йому діяти; позитивна свобода (свобода для) - передбачає вільний вибір суб'єктом власної шляху та діяльності, власного розуміння того, що є найвищою цінністю в житті та можливістю активно рухатися до її досягнення [15, 23].

Зазначаючи, що така дихотомія відбивається на гендерному розрізненні, для усунення якої Л. Новотна пропонує власну концепцію позитивної негативної свободи як симбіозу найбільш відповідних категорії гендеру характеристик в кожній із них. Екстраполяція розробленої концепції у площину гендерної рівності, дозволила авторці дійти висновку, що позитивна негативна свобода поширюється на всіх і кожного, незалежно від статі, надає їм простір невтручання, згідно умов, у яких такий простір може виникнути. Ця гендерна дихотомія перекладається на концептуалізацію свободи ліберального зразка, незалежно від того, чи розглядаються лише окремі особи та їх власні вибір (негативна свобода) або розуміння суб'єктів як контекстуально соціальних у своїй здатності робити вибір (позитивна свобода). Таким чином, позитивна негативна свобода вписується у розуміння гендерної рівності у гуманістичній думці через стирання історично встановленої межі між особистістю і суспільством [19, 8-14].

Отже, свобода є цивілізованим усвідомленням людиною всіх інших загальнолюдських цінностей, свідоме гуманістичне ставлення до буття, до себе, до інших. Тому свобода - це саморозкриття людини як перед собою, та і перед іншими. Й саме завдяки свободі буття особистість набуває повноти, ясності і самопрозорості. Свобода є актом віри й откровення, оволодінням собою, повним прийняттям людських обов'язків перед собою і перед суспільством в цілому [11]. Разом з тим, важливою є й конкретизація тези про свободу не тільки як співвідношення індивіда («Я») і його діяльності, а й як усвідомлене прийняття

аксіоми про свободу й рівність будь-якої людини у будь-якій діяльності незалежно від статевої приналежності. Оскільки свобода має бути усвідомленою й співмірною зі свободою і правом інших людей, то свобода й гендерна рівність стають двома взаємозалежними й взаємообумовленими характеристиками буття кожного/кожної. У такому контексті свобода і рівність є взаємопов'язаними категоріями, що зрештою дає підстави розглядати їх у ракурсі цієї єдності.

Отже, проблема вільного розвитку особистості на засадах свободи й гендерної рівності, незважаючи на національні, віросвітоглядні та гендерні відмінності, сьогодні є однією із найважливіших і найактуальніших в освітній політиці в цілому й педагогічній науці зокрема. Особистісну свободу ми розуміємо як специфічно людську вибірккову й узгоджену активність свідомості, волі та духовно-творчих сил особистості в процесі її цілеспрямованої й доцільної діяльності, як можливість самостійно здійснити свій вибір, прийняти рішення і втілити його в життя, а також як здатність управляти собою по відношенню до свободи інших на паритетних засадах [10]. У процесі розвитку особистісної свободи важливого значення набуває ідея саморозвитку і самореалізації особистості, яка є провідною для багатьох сучасних людиноцентричних концепцій й концепції педагогіки свободи в тому числі. Ідея «самості» (саморозвитку, самовизначення, самовдосконалення, самоактуалізації, самореалізації) відіграє провідну роль в концепції педагогіки свободи. Завдяки власній активності особистість набуває «позитивної сили» виявляти свою індивідуальність, активізувати творчі потенції та здібності, й тим самим утверджувати свою свободу та ціннісне, спрямоване на позицію «рівний-рівному» ставлення до свободи інших. Становлення особистісної свободи зумовлено внутрішніми потребами розвитку як самої особистості, так і суспільства в цілому.

Саме тому гендерні відмінності між окремими індивідами в жодному разі не можуть обмежувати вільний розвиток та самореалізацію будь-якої людини у цивілізованому суспільстві. Відтак, нагальною необхідністю на сьогодні, є відмова від подвійних стандартів, коли для представників різної статі визнається допустимою певна поведінка, та засуджується відхилення від прийнятих норм. Людина не може бути щасливою без свободи, але дуже часто, навіть у своїй родині чи в освітньому процесі вона стикається з певним обмеженням гендерних ролей її членів. Безумовно, це руйнує свободу особистості, замикаючи її у жорсткі рамки історично чи культурно сформованих традицій. Тож, в егалітарному суспільстві гендерна рівність має забезпечити самореалізацію кожного і кожної з огляду на їхні природні здібності й набуті здатності на засадах рівності і свободи. І саме педагогіка свободи, будучи альтернативою традиційним моделям організації освітньо-виховного процесу, здатна забезпечити створення в освітньому просторі закладів освіти гендерокомфортного виховного середовища на основі вільного розвитку особистості, що уможливорює прояв особистісної свободи виховання незалежно від статі, розвиток його/її особистісного потенціалу задля максимального самовираження й самореалізації у власній життєдіяльності на засадах егалітарних цінностей та рівноправного партнерства.

2.2. Методологічні підходи та принципи розвитку особистісної свободи у гендерному вимірі

Методологічною основою проблеми розвитку особистісної свободи як фактору реалізації гендерної рівності в системі освіти і виховання на засадах концепції педагогіки свободи став поліпарадигмальний підхід, у межах якого поєднано декілька провідних підходів (системний, синергетичний, культурологічний, особистісно-орієнтований та аксіологічний), ґрунтованих на гуманістичній теорії розвитку особистості. Застосування кожного з них уможливило виокремлення важливих концептуальних позицій для розв'язання зазначеної проблеми. Зокрема, вивчення проблеми свободи та гендеру у соціології, психології, педагогіці та репрезентація інваріантних принципів педагогіки свободи, здійснювалося на основі системного підходу; врахування взаємозв'язку індивідуального ресурсу особистості й виховного середовища та їхнього взаємовпливу на

розвиток особистісної свободи як фактору гендерної рівності - на основі синергетичного підходу; орієнтація на індивідуальність та самоцінність особистості як суб'єкта власної життєдіяльності - на засадах особистісно-орієнтованого підходу; досягнення культуровідповідності гендерної рівності на основі культурологічного підходу, який уможливив аналіз існуючих моделей гендерної педагогіки у контексті розвитку сучасної освіти і виховання; присвоєння гуманістичних цінностей демократичного суспільства на рівні суб'єктивно-ціннісного осмислення особистісної свободи, гендерної рівності й духовно-творчого самовираження та самореалізації вихованців незалежно від статі - на основі аксіологічного підходу.

Поліпарадигмальний підхід, обраний в якості об'єднуючого всіх інших представлених вище наукових підходів, дозволив усвідомити певні відмінності у гендерних розвідках вітчизняних науковців. Перш за все, це пов'язано з все ще існуючою невідповідністю між дійсним присвоєнням людиною демократичних цінностей чи тільки їхньою декларацією; по-друге, на відміну від чітко сформованих теоретичних традицій щодо гендерної рівності у західному суспільстві, у вітчизняній соціальній (педагогічній) теорії і практиці певною мірою все ще має місце сексизм, гендерні стереотипи та асиметрія, зумовлені статево-рольовим підходом» [2]; по-третє, з різницею у розумінні поняття «гендер», котре хоча в пострадянській науковій думці й почали розрізняти зі статево-рольовим та соціостатевим, все ж термінологічна плутанина продовжує зберігатись, внаслідок чого відбувається змішування і підміна згаданих понять.

Обраний підхід підтвердив необхідність створення принципово нової моделі, побудованої на інваріантних принципах педагогіки свободи, як концепції, що зумовлює вільний особистісний розвиток зростаючого покоління й у такому контексті дійсно здатна забезпечити адекватну гендерну освіту і виховання. Підтримуючи думку Ю. Івченка про те, що в основі справжньої гендерної освіти і виховання лежить корекція впливу гендерних стереотипів на користь розкриття і розвитку особистісних схильностей індивіда[5], додамо, що гендерна освіта і виховання, побудована на принципах педагогіки свободи, спрямована на захист конкретної особистості, її особистісної свободи, саморозвитку й самореалізації на засадах гендерної рівності, гендерно-толерантних дій, гендерної культури, що забезпечує існування егалітарного суспільства.

У визначенні принципів, що складають основу розвитку особистісної свободи, ми спирались на проведений нами порівняльний аналіз різних течій виховання свободою, що зароджувалися й розвивалися протягом майже двох століть у зарубіжній і вітчизняній педагогіці. Це дозволило нам виокремити спільні для всіх них положення тобто, своєрідне інваріантне ядро, яке складає концептуальну основу педагогіки свободи. Відзначимо, що інваріантність як властивість деяких суттєвих для будь-якої системи співвідношень (й освітньо-виховної системи в тому числі), не змінюватися при її певних перетвореннях. Відповідно, інваріантними принципами педагогіки свободи ми називаємо основоположні ідеї щодо суті та організації виховного процесу, які залишаються сталими й тією чи іншою мірою експлікуються в усіх напрямках гуманістичного знання, незважаючи на його національну, часову чи соціальну локалізацію [10].

Вищезазначені принципи перебувають у тісному взаємозв'язку й утворюють ієрархічну систему. А саме: *принцип самоцінності особистості* (визнання особистості кожного/кожної вихідною основою педагогічного процесу, його головною метою та результатом; утвердження безумовного позитивного ставлення до вихованця будь якого віку і статі, віра в його гуманну природу і здатність до саморозвитку); *принцип абсолютної цінності кожного вікового періоду людського життя* (утвердження його унікальності й самодостатності та непродуктивності підходу до зростаючої особистості з утилітарними мірками й зокрема щодо гендерних відмінностей); *принцип природовідповідності виховання* (визнання природної індивідуальності головним орієнтиром педагогічного процесу з розумінням того, що наявні відмінності між дівчатами і хлопцями, жінками й чоловіками залежать не від статі, а від соціально-культурного статусу; активізація внутрішніх потенцій у розвитку

особистості, врахування лише її індивідуальних особливостей незалежно від статі); *принцип свободи* (забезпечення вільного розвитку та свободи вибору видів і форм своєї діяльності кожним/ кожною в умовах відсутності будь-якого зовнішнього тиску); *принцип гармонізації впливів соціального й освітньо-виховного середовища* (використання позитивних впливів середовища, забезпечення оптимального співвідношення між соціалізацією та індивідуалізацією вихованців обох статей).

Представлені принципи становлять інваріантне ядро концепції педагогіки свободи і являють собою цілісну систему, елементи якої перебувають у тісному взаємозв'язку. Кожний з них передбачає наявність інших, містить їх у собі в знятому вигляді. Провідним принципом, що скріплює в єдине ціле всю систему, є принцип особистісної свободи.

У контексті вищезазначених методологічних підходів та принципів розвитку особистісної свободи вихованців, маємо представити авторське трактування педагогіки свободи як особливого напрямку гуманістичної педагогіки, що розглядає теоретичні та практичні засади розвитку внутрішньої свободи особистості, її суб'єктності, здатності до свідомого й відповідального самовизначення, самостійного вибору та реалізації власного життєвого шляху на засадах егалітарних цінностей демократичного суспільства [10]. З позицій педагогіки свободи та з огляду на необхідність досягнення в освітньо-виховному просторі закладів освіти гендерної рівності нами переосмислено мету виховання зростаючої особистості. Метою виховання виступає внутрішньо вільна, готова до життєвого самовизначення особистість, позбавлена будь-яких упереджень щодо гендерної ідентичності. В опорі на основопокладаючі засади теорії гендеру, така особистість характеризується: високим рівнем розвитку потреби в особистісній свободі та орієнтацією на демократичні цінності егалітарного суспільства; здатністю до саморегуляції діяльності й поведінки щодо справедливого, рівного ставлення до інших, незважаючи на стать та відмінності в потребах чи інтересах; прагненням до компетентності у питаннях гендерної рівності та більш глибокого усвідомлення соціальної конструкції гендеру; реалістичним і неупередженим сприйняттям світу, відкритістю новому досвіду й спрямованістю на пошук істини, здатністю враховувати різні погляди; позитивною Я-концепцією; вольовими якостями, які дозволяють переборювати зовнішні та внутрішні перешкоди на шляху утвердження особистісних цінностей; самоповагою в єдності з готовністю поважати інших людей; демократичним стилем спілкування; прийняттям соціокультурних норм і водночас критичним ставленням до них, здатністю формувати власні "особистісні норми". З педагогічного погляду особистість, яка має перераховані якості, розглядається як ідеал виховання, зорієнтованого на цінності свободи.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Представлення концепції педагогіки свободи як моделі реалізації гендерної рівності в системі освіти і виховання ґрунтується на широкомасштабному й довготривалому дослідженні ідеї свободи як складної та багатозначної філософської категорії, котра будучи культурним феноменом, має різноманітні вияви у всіх сферах життєдіяльності людини. Циркулюючи в системі освіти і виховання й педагогіці в цілому, вона утворює багатомірний теоретичний і практичний пласт, котрий містить в тому числі й гендерну складову. З позицій педагогіки свободи результатом досягнення гендерної рівності в сучасному демократичному суспільстві стає внутрішньо вільна, незалежна від гендерних упереджень й готова до життєвого самовизначення особистість. З огляду на засадничі основи педагогіки свободи та теорію гендеру, така особистість характеризується: високим рівнем розвитку потреби в особистісній свободі та орієнтацією на демократичні цінності егалітарного суспільства; здатністю до саморегуляції діяльності й поведінки щодо справедливого, рівного ставлення до інших, незважаючи на стать та відмінності в потребах чи інтересах; прагненням до компетентності у питаннях гендерної рівності та більш глибокого усвідомлення соціальної конструкції гендеру; реалістичним і неупередженим сприйняттям

світу й інших на основі гендерної рівності; відкритістю новому досвіду й спрямованістю на урахування світоглядної позиції інших, здатністю враховувати різні погляди й життєвий статус на засадах гендерної нейтральності; позитивною Я-концепцією й вольовими якостями, які дозволяють утверджуватись в особистісних цінностях й приймати цінності інших; самоповагою в єдності зі здатністю і готовністю поважати інших людей незалежно від статі; демократичним стилем спілкування; прийняттям гуманістичних соціокультурних норм і здатністю формувати власні «особистісні норми», враховуючи право на вибір кожного/кожної. З педагогічного погляду особистість, яка має перераховані якості, розглядається як ідеал егалітарного суспільства, зорієнтованого на цінності свободи і гендерної рівності.

Підтвердженням доцільності і своєчасності застосування концепції педагогіки свободи як моделі реалізації гендерної рівності в системі освіти і виховання є активне розгортання наукових студій щодо прийняття й усвідомлення феномену «гендер», основу якого становлять дві статі, їх взаємовідносини, взаємозв'язок та взаємодетермінація. Саме у такому випадку кожна особистість (як та, хто навчається, так і та, хто навчає) здатна усвідомити, що свобода як найголовніша цінність демократичного суспільства надає суб'єкту можливість вийти за рамки жорстких гендерних приписів й наблизитися до того внутрішнього стану, в якому можливо розуміння внутрішнього світу іншої особистості, її право на вільний вибір, котрі співвідносяться із зовсім іншими ніж власні, гендерними диспозиціями на засадах «рівний-рівному».

Про це твердять і вітчизняні науковці, котрі сьогодні активно працюють над питаннями гендерної рівності в системі освіти і виховання з метою вирішення все ще існуючих у цьому напрямку певних суперечностей за рахунок вибудовування сучасних стратегій гендерної освіти в умовах євроінтеграції (О. Барна, Б. Буяк, М. Воронка, О. Желіба, О. Зайцева, І. Грабовська, Г. Грузь та ін.) Особливо актуальною для освітянської галузі стає вивчення питань гендерної рівності в контексті підготовки майбутнього педагога як фахівця-професіонала з чітко визначеною позицією щодо розуміння категорії гендеру та застосування теоретичних надбань у реальній практиці. На нашу думку, перш за все, це стосується удосконалення підготовки вчителя, здатного вибудовувати егалітарні взаємовідносини між суб'єктами освітнього процесу, поважаючи особисту свободу кожного; створювати гендерно-сенситивне освітньо-виховне середовище, спрямоване на самовизначення, саморозвиток та самореалізацію студентів, що зумовлює якісну зміну їхнього суб'єктного досвіду щодо особистої свободи як фактору гендерної рівності. Тобто мова йде про становлення у стінах університету фахівця сучасного формату, готового до реалізації ідей Нової української школи, впровадження гендерного підходу у процес становлення та розвитку зростаючої особистості, яка в дорослому житті спроможна повною мірою реалізувати свій потенціал незалежно від статевої приналежності. Підтвердженням актуалізації питань інтеграції гендерних підходів в освіту став рекомендований МОН України перелік загальних компетенцій випускника вищої школи, куди було внесено здатність усвідомлювати право на свободу, рівні можливості та гендерні проблеми [8].

Прикладом практичної реалізації програми гендерної рівності на засадах егалітарного світогляду може стати продуктивна діяльність у цьому напрямку значної кількості вітчизняних закладів вищої освіти. Помітне місце серед них займає ЦДПУ ім. В. Винниченка, науково-педагогічними працівниками якого є авторка цієї статті. Наряду із активною реалізацією політики рівних прав, можливостей та свободи вибору під час вступу в університет кожного/кожної, спробами усунути гендерну асиметрію науково-викладацького складу, впровадженням в освітній процес гендерної складової на рівні освітньо-професійних програм та навчальних дисциплін з відповідною інформаційно-методичною та практико-орієнтованою підтримкою, наразі науковці університету залучаються до міжнародних проектів з метою удосконалення стратегії і тактики гендерних відносин, що відповідають міжнародним стандартам та потребам сучасного демократичного суспільства з егалітарним цінностями.

В межах Міждисциплінарного наукового центру прикладних досліджень – МНЦПД (Interdisciplinary Scientific Center Applied Research – ISCAR), створеного в нашому університеті задля отримання науковими й науково-педагогічними працівниками університету, студентами, аспірантами й докторантами наукових результатів в галузі міждисциплінарних прикладних досліджень, протягом останніх років здійснюється масштабна робота й у напрямку студіювання європейських цінностей та досвіду у просуванні проблеми гендерної рівності як на рівні університетської освіти, так і у контексті становлення Нової української школи. Реалізація поставлених завдань відбувалася у співпраці з європейськими програмами TEMPUS (2009-2012, проект «Освітні вимірювання, адаптовані до стандартів ЄС») та ERASMUS+ (2015-2018, проект «Програма підготовки Гендерні Студії: крок до демократії та миру у сусідніх до ЄС країнах з різними традиціям»).

У контексті вирішення пріоритетних для вітчизняної вищої освіти завдань щодо розвитку особистісної свободи молодого покоління на засадах європейських цінностей як фактору ефективного вирішення питань гендерної рівності, на особливу увагу заслуговує Міжнародний проект ««Субнаціональна гендерна рівність: баланс цінностей ЄС та українських реалій» – сходинка до зміцнення Міжнародного наукового співробітництва, за програмою ЄС Еразмус+ з напрямку Жан Моне, реалізація якого здійснюється в нашому університеті протягом останнього року. У рамках реалізації проекту організаторами заплановано проведення різноманітних заходів, спрямованих на формування у студентів та викладачів здатності орієнтуватися в особливостях міжнародної європейської практики у сфері гендерної рівності, подолання гендерних стереотипів та упереджень у освіті, опанування технологіями гендерної освіти. Зазначимо, що авторкою статті, яка також приймає участь у роботі вищезгаданого міжнародного проекту, заплановано запровадження в практику навчання студентів магістратури (педагогічні спеціальності) у межах вже діючого курсу «Педагогіка свободи в парадигмальному просторі сучасної освіти і виховання» (згідно чинного навчального плану), модулю із розвитку гендерної рівності у виховному просторі ЗВО. Оскільки за нашим глибоким переконанням, в демократичному суспільстві з егалітарними цінностями, гендерна освіта має стати процесом вільного саморозвитку кожної особистості, в якому остання опановує соціально значущий гуманістичний досвід людства шляхом усвідомлення, розуміння й привласнення історико-культурних, соціально-правових, психолого-педагогічних знань, орієнтованих на повагу прав і свободи індивіда та становлення особистості на засадах вільного самовизначення й самореалізації незалежно від статі.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У процесі висвітлення проблем, пов'язаних із гендерними питаннями в освітянській галузі, а також аналізу наукових праць провідних вітчизняних і зарубіжних учених констатовано, що вітчизняна освіта як флагман демократизації суспільства на засадах рівності всіх без виключення його членів, наразі все ще залишається недостатньо мобільною й чутливою до необхідності реальних практичних змін згідно потреб сьогодення.

Засвідчено, що гендерна освіта і виховання як концептуальна ідея сучасної освітньої теорії і практики потребує розширення меж наукових розвідок, в тому числі й у частині її освітньої складової, що кореспондується із концепцією педагогіки свободи як моделі, що забезпечує розвиток особистісної свободи вихованців, становлення їхньої суб'єктної активності до саморозвитку, самовираження й самореалізації незалежно від гендерної приналежності.

Дослідження категорії гендерної рівності в освітній політиці сьогодення та науковому доробку сучасних науковців довело, що основним меседжем більшості з них є твердження про нагальну потребу більш глибокого вивчення різновекторних факторів котрі сприяють усуненню проблем з питань гендерної рівності. Зокрема, у частині створення відповідного шкільного середовища та інших питань, які наразі ще не вивчалися. Це підтвердило думку

авторів про те, що вирішення проблеми гендерної рівності потребує певної зміни її ракурсу й зокрема, в її виховному сегменті.

У контексті представлення педагогіки свободи як концептуальної основи реалізації гендерної рівності в системі освіти і виховання, проаналізовано науковий доробок дослідників, присвячений проблемі свободи та гендерної рівності в освітній політиці. Розглянуто філософський аспект історично вкоріненої дихотомії понять негативна свобода (свобода від) та позитивна свобода (свобода для) задля більш глибокого розуміння взаємозв'язку категорій свободи та гендерної рівності. Констатовано, що у контексті проблеми гендерної рівності згадана дихотомія корелює з концептуалізацією свободи гуманістичного зразка, згідно концепції позитивної негативної свободи (Л. Новотна), що вписується в контекстуальне поле проблеми гендерної рівності.

З огляду на підтверджену необхідність розгортання наукових студій щодо подальшого, більш глибокого вивчення феномену гендеру засвідчено, що протягом останніх років в ЦДПУ ім. В. Винниченка здійснюється масштабна робота й у напрямку студіювання європейських цінностей та досвіду у просуванні проблеми гендерної рівності як на рівні університетської освіти, так і у контексті становлення Нової української школи.

Констатовано, що з позицій педагогіки свободи результатом досягнення гендерної рівності в сучасному демократичному суспільстві має стати внутрішньо вільна, незалежна від гендерних упереджень й готова до життєвого самовизначення особистість. З огляду на засадничі основи педагогіки свободи та теорію гендеру, така особистість характеризується низкою представлених у статті характеристик.

Представлена стаття не вичерпує всіх аспектів розв'язання проблеми особистісної свободи як фактору реалізації гендерної рівності в системі освіти виховання. У найближчій перспективі передбачається перевірка результатів запровадження запропонованих шляхів розвитку особистісної свободи вихованців як фактору реалізації гендерної рівності у освітньо-виховному просторі закладів вищої та середньої освіти. У подальшому наукових розвідок потребують такі аспекти проблеми, як дослідження феномену гендерної ідентичності як більш складного континууму, що визнає різні види ідентичності, пов'язані з гендером.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Алексеев Т., Анищенко В., Балл Г. О. Біла книга національної освіти України. Київ: Інформ. системи. 2010.
- [2] Воровка, М. Розвиток гендерної культури студентства у фокусі історико-педагогічного дослідження: монографія / М. І. Воровка. – Мелітополь, 2019- 410 с.
- [3] Вихор С. Прояви та причини насилля в освітньому середовищі: гендерний аспект. Гендерна парадигма освітнього простору, (1), 2018. -81-86. Режим доступу: <https://doi.org/10.31812/gender.v1i1.2154>
- [4] Дороніна Т. Проблематизація питання формування гендерної парадигми у сучасному педагогічному дискурсі. Гендерна парадигма Освітнього простору, 1, 2018 -14-16. <https://doi.org/10.31812/gender.v1i1.2140>
- [5] Івченко Ю. Філософсько-правовий аналіз гендерної політики в Україні: автореф. дисер. канд. юрид.наук. Київ, 2009- 20 с.
- [6] Закон України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
- [7] Ліончук Р. Освіта і виховання: гендерний підхід// Гуманізм та освіта. Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/>
- [8] Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. Затверджено наказом МОН України від 01 червня 2016 № 600. URL osvita.ua/doc/files/news/515/51506/Recom.doc
- [9] Міжнародний банк реконструкції та розвитку / Світовий банк (2016) режимдоступу:<https://documents1.worldbank.org/curated/en/953111470822853577/pdf/107673-PUB-UKRAINIAN-P156988-PUBLIC-SoltisBookENweb.pdf>
- [10] Растрігіна А. Педагогіка свободи: методологічні та соціально-педагогічні основи.- [Монографія] Кіровоград, 2004.- 260 с.
- [11] Растрігіна А., Іваненко Н. Гендернокомфортне середовище як чинник розвитку свободи особистості// Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Випуск 188. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. -С.28-35

- [12] Саух П. Від розбалансованості до синергії освітнього процесу: проблеми і перспективи // Горизонт духовності виховання: колективна монографія. Вільнюс: Zuveda.- 2019. С.74-91
- [13] Харлова Е. Гендерный подход в воспитании в системе дополнительного образования детей // Вестник Университета Российской академии образования № 4. 2004- С. 95-98.
- [14] Шабаева С. Організація відеоклубу в позанавчальній діяльності студентів як фактор їх ефективної гендерної сиціалізації. Гендерна парадигма Освітнього простору, 1,2018 59-62. <https://doi.org/10.31812/gender.v1i1.2148>
- [15] Berlin, I. Two concepts of liberty', in N. Warburton (ed.), Philosophy the Basic Readings, 2nd edn, London, UK: Routledge,2005.- 232–42
- [16] Ivanenko N. (editor) Education in Eastern Europe and Eurasia. – London : Bloomsbury, 2014. – 485 pp. – Режим доступу: <http://bit.ly/2meZ8Nb>
- [17] Monkman K. Gender Equity in Global Education Policy. 2021. Access mode: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.1334>
- [18] Rastrygina A. The pedagogy of freedom in the paradigmatic space of humanistic upbringing systems / Ionas Kievisas, Alla Rastrygina // Journal «ScienceRise: Pedagogical Education». - 2017. - № 11. - p.3-5.
- [19] Novotna L. Freedom and Gender Equality in EU Family Policy Tools. Acceded: https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/BC7EA7C6267531B2A8CA169A0669929E/S1474746421000737a.pdf/freedom_and_gender_equality_in_eu_family_policy_tools.pdf
- [20] Text of the Constitution UNESCO. Acceded: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/constitution>

IMPLEMENTATION OF GENDER EQUALITY IN THE SYSTEM OF EDUCATION AND UPBRINGING ON THE BASIS OF FREEDOM PEDAGOGY CONCEPT

Rastrygina Alla

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Art Education
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
Pedagogical University
Kropyvnytskyi, Ukraine

Abstract. The article updates the problem of gender equality in view of the contradictions on this issue that still exist in domestic system of education and upbringing. The state of the investigated problem has been analyzed in modern domestic and foreign scientific discourse. It has been proven that the gender component of modern education requires the expanding of scientific research boundaries, including in its educational segment. The conceptual foundations of freedom pedagogy as a modern pattern of implementation of the gender equality in the system of education and upbringing are presented. In particular, the category of a personality freedom in the contextual field of the gender equality issue and methodological approaches and principles of its development based on freedom pedagogy foundations are substantiated, as well as the possibilities of practical solution of the investigated problem in a modern institution of higher education on the basis of an egalitarian worldview are revealed.

Key words: gender, equality, freedom, education, upbringing, development, personality.

References (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Alekseenko T., Anishchenko V., Ball, G. (2010). White book of national education of Ukraine. Kyiv: Inform. systems. *Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy. Kyiv: Infrom. systemy.*
- [2] Vorovka, M. Development of gender culture of students in the focus of historical and pedagogical research: monograph / M. I. Vorovka. *Rozvytok gendernoi kultury studentstva u fokusi istoryko-pedagogichnogo doslidzhennia: Monographiia.* – Melitopol, 2019- 410 p.
- [3] Vykhor S. Manifestations and causes of violence in the educational environment: gender aspect. Gender paradigm of educational space. *Proiavy ta prychyny nasyllia v osvitiomu seredovysshchi: gedernyi aspect. Genderna Paradygma Osvitnogo Prostoru*, (1), 2018. -81-86. Access mode: <https://doi.org/10.31812/gender.v1i1.2154>
- [4] Doronina T. Problematization of the issue of gender paradigm formation in modern pedagogical discourse. Gender Paradigm of Educational Space. *Problematyzatsiya pytannya formuvannya hendernoyi paradyhmy u suchasnomu pedahohichnomu dyskursi. Henderna paradyhma Osvitn'oho prostoru*,1,22018-14-16. <https://doi.org/10.31812/gender.v1i1.2140>
- [5] Ivchenko Yu. Philosophical and legal analysis of gender policy in Ukraine. *Filosofsko-pravoviy analiz gendernoi polityky v Ukraini:* autoref. dicer Ph.D. juridical science. Kyiv, 2009- 20 p.

- [6] Law of Ukraine. *Zakon Ukrainu* Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
- [7] Lionchuk R. Education and upbringing: gender approach// Humanism and education. *Osvita i vykhovannya: hendernyy pidkhid// Humanizm ta osvita* Access mode: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/>
- [8] Methodological recommendations for the development of higher education standards. Approved by order of the Ministry of Education and Culture of Ukraine. *Metodychni rekomendatsiyi shchodo rozroblennya standartiv vyshchoyi osvity. Zatverdzheno nakazom MON Ukrayiny* June 1, 2016 No. 600. URL [osvita.ua/ doc/files/news/515/51506/Recom.doc](http://osvita.ua/doc/files/news/515/51506/Recom.doc)
- [9] International Bank for Reconstruction and Development / World Bank. *Mizhnarodnyy bank rekonstruktsiyi ta rozvytku / Svitovyy bank* (2016). access mode: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/953111470822853577/pdf/107673-PUB-UKRAINIAN-P156988-PUBLIC-SoltisBookENweb.pdf>
- [10] Rastrygina A. Pedagogy of freedom: methodological and socio-pedagogical foundations. *Pedahohika svobody: metodolohichni ta sotsial'no-pedahohichni osnovy*- [Monograph] Kirovograd, 2004.- 260 p.
- [11] Rastrygina A., Ivanenko N. Gender comfort environment as a factor in the development of personal freedom// Scientific notes / Ed. col.: V. F. Cherkasov, V. V. Radul, N. S. Savchenko and others. – Issue 188. – Series: Pedagogical sciences. *Gendernokomfortne seredovyshe yak chynnyk rozvytku svobody osobystosti// Naukovi zapysky / Red. kol.: V. F. Cherkasov, V. V. Radul, N. S. Savchenko ta in. – Vypusk 188. – Seriya: Pedahohichni nauky. – Kropyvnytskyi: RVV Central State University named after V. Vinnichenko, 2020. – P.28-35*
- [12] Saukh P. From imbalance to synergy of the educational process: problems and prospects // Horizon of spirituality of education: collective monograph. *Vid rozbalansovanosti do synerhiyi osvityn'oho protsesu: problemy i perspektyvy // Horyzont dukhovnosti vykhovannya: kolektyvna monohrafiya* Vilnius: Zuvedra. - 2019. p.74-91
- [13] Kharlova E. Gender approach in upbringing in the system of additional education of children // Bulletin of the University of the Russian Academy of Education. *Gendernyy podkhod v vospitanii v sisteme dopolnitel'nogo obrazovaniya detey // Vestnik Universiteta Rossiyskoy akademii obrazovaniya* No. 4. 2004 - P. 95-98.
- [14] Shabaeva S. The organization of a video club in extracurricular activities of students as a factor of their effective gender socialization. Gender Paradigm of Educational Space. *Orhanizatsiya videoklubu v pozanavchal'niy diyal'nosti studentiv yak faktor yikh efektyvnoyi hendernoyi sytsializatsiyi. Henderna paradyhma Osvitn'oho prostoru.* 1,2018. 59-62. <https://doi.org/10.31812/gender.v1i1.2148>
- [15] Berlin, I. Two concepts of liberty', in N. Warburton (ed.), *Philosophy the Basic Readings*, 2nd edn, London, UK: Routledge, 2005.- 232–42
- [16] Ivanenko N. (editor) *Education in Eastern Europe and Eurasia.* – London : Bloomsbury, 2014. – 485 pp. – Режим доступу: <http://bit.ly/2meZ8Nb>
- [17] Monkman K. Gender Equity in Global Education Policy. 2021. Access mode: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.1334>
- [18] Rastrygina A. The pedagogy of freedom in the paradigmatic space of humanistic upbringing systems / Ionas Kievisas, Alla Rastrygina // *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education».* - 2017. - № 11. - p.3-5.
- [19] [19] Novotna L. Freedom and Gender Equality in EU Family Policy Tools. Accessed: https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/BC7EA7C6267531B2A8CA169A0669929E/S1474746421000737a.pdf/freedom_and_gender_equality_in_eu_family_policy_tools.pdf
- [20] Text of the Constitution UNESCO. Accessed: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/constitution>